

Emocinis reaktyvumas ir proaktyvus veikimas bendruomenių paveldo praktikose Lietuvoje

Ingrida Kelpšienė

Vilniaus universitetas, Komunikacijos fakultetas

ingrida.kelpsiene@kf.vu.lt

<https://orcid.org/0000-0003-3741-9510>

<https://ror.org/03nadee84>

Santrauka. Straipsnyje analizuojama Lietuvoje veikiančių paveldo bendruomenių veikla ir vaidmuo, formuojant kolektyvinę tapatybę ir kuriant pilietinės visuomenės pagrindus. Tyrimo pagrindą sudaro dvi atvejo studijos, susijusios su kultūrinio paveldo išsaugojimo praktikomis, kurios iliustruoja skirtingus bendruomenių mobilizacijos tipus, t. y. emocinę reakciją į grėsmę, veikiančią kaip pasipriešinimas svarbaus miško (Šilavoto Trakelio) kirtimui, ir proaktyvų veikimą, kai bendruomenė yra telkiama, inicijuojant apleisto Pumpėnų malūno revitalizaciją. Empiriniai duomenys surinkti iš bendruomenių „Facebook“ puslapių ir analizuoti pasitelkiant turinio ir sentimentų analizę, taip pat atliekant interviu su bendruomenės lyderiais. Analizė atskleidė, kaip paveldas tampa ne tik fiziniu, bet ir simboliniu ištekliumi, stiprinančiu bendruomenės sanglaudą ir dalyvavimą visuomeninėje veikloje, o paveldo išsaugojimo atvejai yra glaudžiai susiję su bendruomenių narių vertybėmis, pasaulėžiūra ir emociniu prisirišimu prie konkrečių objektų, atsiskleidžiančiu per viešąją komunikaciją socialinėse medijose, paveldo vertinimus ir kultūrinę atmintį. Tyrimas leidžia geriau suprasti, kaip emocinis reaktyvumas ir proaktyvus veikimas sąveikauja bendruomenėse, kaip bendruomenės įprasmina kolektyvinius išgyvenimus ir kaip tai skatina bendruomenines veiklas bei pilietinio aktyvumo apraiškas „iš apačios į viršų“ bei „dalyvaujamojo paveldo“ principais grindžiamoje žmonių paveldosauginėje veikloje. Be to, jis padeda aiškiau suvokti paveldo bendruomenių vaidmenį formuojant atsparius, įtraukias ir kultūriškai tvirtas visuomenes Lietuvoje.

Pagrindiniai žodžiai: paveldo komunikacija; pilietinės iniciatyvos; paveldo bendruomenės; dalyvaujamasis paveldas; socialinės medijos

Emotional Reactivity and Proactive Action in Community Heritage Practices in Lithuania

Abstract. This article explores the activities and role of heritage communities in Lithuania in shaping collective identity and laying the foundations for civil society. The study is based on two case studies related to cultural heritage preservation practices, each illustrating different types of community mobilization: emotional reactivity to perceived threat, expressed through resistance to the planned logging of the culturally significant Šilavotas Forest, and proactive engagement demonstrated by the community-led initiative to revitalize the abandoned Pumpėnai windmill. Empirical data were collected from the communities' Facebook pages and analyzed by using content and sentiment analysis, complemented by interviews with community leaders. The analysis reveals how heritage becomes not only a physical entity but also a symbolic resource that strengthens community cohesion and supports civic participation. The examined cases show how heritage preservation efforts are closely linked to community members' values, worldviews, and emotional attachments to particular sites, expressed through public communication on social media, heritage valuation practices, and cultural memory.

Received: 2025-08-01. Accepted: 2025-11-30.

Copyright © 2025 Ingrida Kelpšienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](#), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

The study provides insights into how emotional reactivity and proactive action interact within communities, how collective experiences are given meaning, and how these processes encourage community activities and grassroots civic engagement grounded in the principles of participatory heritage. Moreover, it enhances understanding of the role which heritage communities play in shaping resilient, inclusive, and culturally robust societies in Lithuania.

Keywords: heritage communication; civic initiatives; heritage communities; participatory heritage; social media

Ivadas

Per pastaruosius dešimtmečius kultūros paveldo samprata išgyveno reikšmingą evoliuciją, vis labiau pripažįstant, jog bendruomenių vaidmuo kultūros paveldo apsaugoje yra ne tiek svarbus, kiek esminis, o šis suvokimas įsitvirtino ne tik akademiniuose diskursuose, bet ir tarptautinių paveldo organizacijų gairėse bei paveldo valdymo praktikoje. Europos Tarybos inicijuota Kultūros paveldo vertės visuomenei konvencija (2005), kitaip žinoma kaip Faro konvencija, ne tik pabrėžė kultūros paveldo svarbą visuomenei bei jo sociokultūrinę reikšmę, bet ir suformulavo „paveldo bendruomenės“ (angl. *Heritage Community*) sąvoką, t. y. „žmonės, vertinantys specifinius kultūros paveldo, kurį jie viešosios veiklos sąlygomis nori išlaikyti ir perduoti ateities kartoms, aspektus“ (Europos Taryba, 2005, p. 2). Taigi, paveldo bendruomenės yra siejamos ne tik su praeities ar kultūrinės atminties išsaugojimu, bet ir tam tikra visuomenei matoma veikla, kurioje paveldas tampa priemone, įgalinančia jas artikuliuoti savo unikalias vertybes, kolektyvinę tapatybę, stiprinti priklausymo jausmą bei prisiminti socialinę atsakomybę už savo istoriją ir savo aplinką. Šiuolaikinių geopolitinių įtampų, vertybinio neapibrėžtumo ir visuomenės fragmentacijos kontekste vis dažniau atsigręžiama į vietos bendruomenes ir jų iniciatyvas kaip vieną iš veiksmų, galinčių stiprinti socialinę sanglaudą, pilietiškumą ir žmonių dalyvavimą. Čia ypatingą reikšmę įgyja kultūros paveldas, kuris gali tapti simboliu priemone, padedančia kurti ir palaikyti kolektyvinę tapatybę, emocinį ryšį su vieta bei istorinį tęstinumą. Sparčiai kintančiame ir neretai poliarizuotame šiandienos pasaulyje kultūros paveldas gali veikti kaip stabilizuojantis veiksnys, leidžiantis valstybėms ir visuomenėms išlaikyti vidinę sanglaudą bei stiprinti bendrumo jausmą (Jarutis, 2015). Šiais principais besivadovaujantis tyrimas, kuris yra pristatomas šiame straipsnyje, turėjo tikslą – pateikti konkrečių įžvalgų ir pavyzdžių apie paveldo bendruomenių veiklą Lietuvoje ir nustatyti jų vaidmenį, formuojant kolektyvinę tapatybę bei kuriant pilietinės visuomenės pagrindus. Jo metu buvo keliami tokie klausimai: 1) kaip paveldas, būdamas kolektyvinės tapatybės kūrimo ir bendruomeninės veiklos įgalinimo objektu, veikia vietos bendruomenėse; 2) kokie aspektai ir naratyvai, susiję su paveldu, yra reikšmingi bendruomeninės veiklos kontekste; 3) kaip bendruomeninės paveldo iniciatyvos gali prisidėti prie pilietinės visuomenės stiprinimo procesų Lietuvoje.

Straipsnyje pateikiamos įžvalgos rėmėsi dviejų atvejų studijomis, kurie gerai iliustruoja paveldo bendruomenių telkimo prielaidas ir veikimo modelius, t. y. vietinės bendruomenės pasipriešinimas jai svarbaus miško (Šilavoto Trakelio) kirtimui ir iniciatyva apleistam Pumpėnų malūnui revitalizuoti. Šie atvejai pasirinkti analizei ne tik dėl jų kontrastingo

pobūdžio, bet ir dėl galimybės analitiškai atskleisti skirtingus bendruomenių mobilizacijos motyvus. Šilavoto atveju bendruomenės įsitraukimas kilo iš reaktyvaus impulso, t. y. gynybinės reakcijos į staigiai iškilusią grėsmę prarasti kultūrinę ir gamtinę vertę turintį paveldą, o vietinė žmonių iniciatyva formavosi kaip atsakas į neigiamą pokytį ir būtinybę apsaugoti bendruomenės tapatybę palaikančią vietą. Tuo tarpu Pumpėnų atvejis atspindi proaktyvų mobilizacijos modelį, kai žmonės telkiasi ne dėl grėsmės, o dėl pozityvaus siekio atgaivinti apleistą paveldą ir noro jį integruoti į vietos bendruomenės gyvenimą. Ši reaktyvumo ir proaktyvumo priešprieša leidžia ne tik palyginti skirtingus mobilizacijos mechanizmus, bet ir atskleisti jų emocinį pamatą – nuo pavojaus paveldui ir vietos tapatumo praradimo baimės iki kolektyvinio entuziazmo ir iniciatyvumo, numanant, jog paveldas gali tapti ne tik vietos atgaivinimo, bet ir ekonominės veiklos potencialo šaltiniu. Tyrime buvo siekiama suvokti, kaip per bendruomenines paveldo išsaugojimo veiklas paveldas transformuojasi iš fizinio objekto į simbolinį išteklį, kuris konsoliduoja bendruomenės narius, stiprina jų tarpusavio ryšius ir skatina aktyvų dalyvavimą visuomeniniuose procesuose. Ypatingas dėmesys tyrime buvo skiriamas bendruomenių narių pamatinėms vertybėms, pasaulėžiūros principams ir ryšiui su konkrečiais paveldo objektais suprasti, nes tai neabejotinai lėmė jų įsitraukimą į paveldo išsaugojimo procesus. Šie aspektai matomi bendruomenių viešojoje komunikacijoje, kuri buvo vykdoma, pasitelkiant „Facebook“ socialinės tinklaveikos platformą, kur, analizuojant bendruomenės žinutes ir įrašus, buvo galima išgryninti paveldo objektams suteikiamas reikšmes, dominuojančius naratyvus, bendruomenės narių motyvus ir pan., padedančius geriau suprasti asmeninių bei bendruomenių vertybių struktūras jose. Pažymėtina, jog straipsnyje analizuojami atvejai gan detalai atsako į pirmus du tyrimo klausimus, pateikdami konkrečių įrodymų, kaip veikia paveldo bendruomenės, kas motyvuoja bei įgalina jos narius, ir tokiu būdu atskleidžia, kaip bendruomenės, įprasminamos kolektyvinius išgyvenimus per aktyvią veiklą, prisideda prie atsparesnių, įtraukų ir kultūriškai tvirtesnių visuomenių formavimosi, taip tiesiogiai realizuodamos savo vaidmenį kolektyvinės tapatybės ir pilietiškumo konstravimo procesuose. Tačiau manau, jog paskutinis tyrime keliamas klausimas yra kiek platesnio (diskusinio) pobūdžio, todėl straipsnyje pateikiamas kaip mokslinė diskusija, apibendrinanti atvejų studijų rezultatus ir kartu kelianti naujus klausimus, kurie galėtų padėti geriau suvokti pilietinės visuomenės stiprinimo būdus ir procesus.

Teorinis tyrimo kontekstas

Kultūros paveldas nėra statiška „praeities dovana“, kurią mes automatiškai priimame, bet tai yra dinamiškas, socialiai konstruojamas procesas, kuris priklauso nuo to, kaip tą praeitį mes interpretuojame, įprasminame ir naudojame dabartyje (Smith, 2006). Šis šiandien dominuojantis supratimas apie paveldą mato jį ne tik kaip objektą, bet kaip žmonių ir jų pasaulėžiūrų sąveiką (Holtorf ir Fairclough, 2013). Jis pabrėžia, kad paveldo reikšmė nėra fiksuota, bet nuolat (at)kuriamą per socialinius, kultūrinius ir politinius veiksmus. Tai reiškia, jog bendruomenės nėra pasyvūs vartotojai, bet aktyvūs paveldo kūrėjai ir valdytojai, kurie dalyvauja formuojant tiek praeities naratyvus, tiek ir ateities vizijas. Paveldo

samprata šiame kontekste peržengia jo materialumo ribas, nes jis suvokiamas ne tik kaip istorinis ar fizinis objektas, bet ir kaip simbolinis išteklius, kuris telkia bendruomenės ir mobilizuoja jų veiklą, taip pat kaip socialinis reiškiny, kurio pagrindu kultūrinė tapatybė įgyja konkretų turinį per gyvą dalyvavimą, asmenines patirtis ir bendruomeninį veikimą. Šis paveldo suvokimas pažymi esminį poslinkį nuo materialinių objektų ir ekspertų centralizuoto valdymo prie dinamiško, į žmonių santykį su praeitimi orientuoto požiūrio, kuriame paveldo reikšmė ir gyvybingumas priklauso nuo jo bendruomeninės interpretacijos, naudojimo ir aktyvaus puoselėjimo. Toks paveldo suvokimas per socialinio veiksmo prizmę (Byrne, 2008) reikalauja labiau atsižvelgti į bendruomenės poreikius ir jų vaidmenį interpretuojant kultūros paveldą ir kuriant ryšį su šiandienos visuomene.

Paveldo veiklos ir praktikų, taip pat gyvųjų ir performatyviųjų paveldo aspektų propagavimas, atsižvelgiant į mūsų šiandienos realijas (Giaccardi, 2012), nykstančios ribos tarp oficialaus ir neoficialaus kultūros paveldo bei stiprėjantis raginimas permąstyti institucijų ir visuomenės santykius paveldo praktikoje rodo gilesnius pokyčius, vykstančius ne tik pačioje paveldo sampratoje, bet ir su juo siejamose veiklose. Šis suvokimas prisidėjo prie „dalyvaujamojo paveldo“ (angl. *Participatory Heritage*) paradigmos (Roued-Cunliffe ir Copeland, 2017) atsiradimo, kuri žvelgia į paveldą kaip į žmonių veiksmą arba „iš apačios į viršų“ (angl. *grassroots*) principu grindžiamų praktikų formą (Liu, 2010). Šios sąvokos atsiradimą galima sieti ne tik su žmonių noru bendradarbiauti, diskutuoti ir kurti turinį, bet ir tikslingai dalyvauti kultūros paveldo veiklose dėl įvairiausių paskatų, kad ir kokios jos būtų, t. y. ne tik ieškant alternatyvių žinių bei informacijos šaltinių, atminties įprasminimo, bet ir dėl mėgėjiškų interesų, pomėgio, saviraiškos, nostalgijos ir kt. (Kelpšienė, 2021). Kultūros paveldo praktikos kaip dalyvaujamojo veiksmo supratimas (Robinson, 1996) taip pat akcentuoja pilietinės partnerystės ir bendruomenės įtraukimo į paveldo valdymo procesus svarbą (Berceanu, 2024). Šis požiūris į paveldo praktikas siejasi ir su pilietinio dalyvavimo teorijomis, pavyzdžiui, „piliečių dalyvavimo kopėčiomis“ (Arnstein, 1969), kurios hierarchiškai atskleidžia skirtingus piliečių įsitraukimo į sprendimų priėmimo procesus lygius – nuo simbolinio dalyvavimo iki realios piliečių galios. Šiais principais vadovaujasi ir dabar populiarūs „bendrakūros“ (angl. *Co-creation*) sąvoka, grindžiama bendru sprendimų priėmimu ir bendruomenių įgalinimu, kuri kultūros paveldo valdyme yra laikoma pažangiausia dalyvavimo forma. Čia akcentuojama, jog skirtingi įtraukimo lygiai (nuo informavimo iki įgalinimo) lemia skirtingas bendruomenių galimybes daryti įtaką kultūros paveldo valdymui (Grcheva ir Oktay Vehbi, 2021; Li ir kt., 2020). Tyrimai Lietuvoje taip pat rodo, jog net oficialiai pripažinto urbanistinio paveldo atveju (Kauno Naujamiestis) vertybių apibrėžimas dažnai sutampa su institucijų standartu, bet jis nėra visuminis ir tuo labiau pakankamas, kai norima fiksuoti bendruomenės vertybių, kurios susijusios su kasdiene patirtimi, atmintimi, simboliškumu, tapatumu, dimensijas (Petruolis, 2016). Tai sustiprina argumentą, kad paveldo valdymas turi būti socialiai jautrus ir atviras bendruomenės interpretacijoms, o paveldo reikšmė formuojasi „iš apačios į viršų“ procesuose, bet ne institucijų diktuojamuose apibrėžimuose. Tą pabrėžia ir kiti tyrimai, teigiantys, jog dalyvaujamoji miesto politika ir bendruomenių įsitraukimas gali tapti kertiniu miesto tvarumo erdvėse komponentu (Seduikyte ir kt., 2025). Kiti autoriai net

siūlo ir testuoja Atminties žemėlapių metodiką, kuri rodo, kad struktūruoti, dalyvaujamojo pobūdžio metodai gali efektyviai įtraukti vietos bendruomenes į paveldo identifikavimą, išsaugojimą, interpretavimą ir kūrimą, stiprindami bendruomeniškumą ir įgalinimą bei kartu generuodami vertingą tyrimų informaciją (Zaleckis ir kt., 2024).

Dar viena šio tyrimo kontekstui svarbi sąvoka yra „bendruomenės paveldas“ (angl. *Community Heritage*), kurį galima suvokti kaip dinamišką ir vis labiau populiarėjantį požiūrį į kultūros paveldo apsaugą ir valdymą, akcentuojant vietos bendruomenių aktyvų vaidmenį ir įsitraukimą (Berger ir kt., 2020; Greer ir kt., 2002; Neal ir Roskams, 2013; Waterton ir Smith, 2010; Watson ir Waterton, 2011). Kai kurie autoriai, remdamiesi gerąja tarptautine praktika, netgi agituoja, jog bet koks paveldo išsaugojimas turėtų būti grindžiamas aktyviu bendruomenių įsitraukimu (Göttler ir Ripp, 2017). Tokia praktika skiriasi nuo tradicinių, dažnai institucijų ir ekspertų dominuojančių paveldo valdymo modelių, kurie neretai ignoruoja vietos gyventojų žinias, vertybes ir poreikius. Daugelis sėkmingų bendruomenės paveldo projektų kyla iš pačių bendruomenių iniciatyvos, nes vietos gyventojai dažnai geriausiai žino savo aplinkos, istorijos ir paveldo objektų reikšmę, taip pat turi unikalių žinių, tradicijų ir įgūdžių, kurie yra neįkainojami paveldo išsaugojimo procese (Lewicka, 2005; Mitchell ir Elwood, 2012; Plevoets ir Sowińska-Heim, 2018; Stefaniak ir kt., 2017). Tačiau dažnai ir grėsmės paveldui tampa stipriu bendruomenių įsitraukimo motyvu. Emocinis ryšys su nykstančiomis vietomis skatina žmones imtis veiksmų, siekiant apsaugoti jiems svarbią aplinką (Daryanto ir Song, 2021; Manzo ir Perkins, 2006). Taigi, pilietinis aktyvumas dažnai kyla ir iš pasipiktinimo dėl paveldo nepriežiūros (Dobson, 2022), kuomet nykstantis paveldas tampa svarbia paskata savanorystei ir jo išsaugojimo iniciatyvoms (Lewis ir kt., 2021).

Pilietinis įsitraukimas teikia įvairiapusės naudos tiek bendruomenėms, tiek pavieniams jos nariams. Tyrimai rodo, kad dalyvavimas bendruomeninėse iniciatyvose gerina fizinę ir psichologinę žmonių sveikatą, stiprina pasitikėjimą savimi, socialinius ryšius ir suteikia asmeninio įgalinimo pojūtį (Attree ir kt., 2011). Bendras sprendimų priėmimas taip pat skatina aplinkos kokybės gerėjimą bei bendrystę tarp gyventojų (Pennington ir kt., 2018), o pilietinis aktyvumas yra tiesiogiai siejamas su optimizmu dėl ateities (McElroy ir kt., 2021). Savanorystė paveldo srityje taip pat padeda užmegzti naujus ryšius, įgyti įgūdžių ir didina pasitenkinimą gyvenimu (Ateca-Amestoy ir kt., 2021; Christidou ir Hanson, 2015; Power ir Smyth, 2016). Tokie veiksniai tampa svarbiais motyvais įsitraukti į paveldo veiklas, o bendruomenių įsitraukimas į paveldo išsaugojimą, interpretavimą ir (per) kūrimą tampa neatsiejama šiuolaikinės paveldo praktikos dalimi, atveriančia galimybes kurti labiau įtraukias, demokratiškas ir socialiai prasmingas paveldosaugos formas.

Tyrimo metodologija

Tyrimo metodologija rėmėsi kokybinio tyrimo principais ir mišrių metodų naudojimu, t. y. turinio ir sentimentų analize, siekiant analizuoti paveldo bendruomenių komunikaciją ir su paveldu susijusių iniciatyvų raišką „Facebook“ socialinėje medijoje, taip pat ir atliekant bei analizuojant interviu su tiriamos bendruomenės lyderiais. Turinio analizė

apėmė „Facebook“ žinučių (įrašų ir komentarų) tyrimą, kuriame buvo nagrinėjama viešai komunikuojama informacija, susijusi su paveldo išsaugojimo iniciatyvomis. Šios analizės tikslas – išsiaiškinti, kaip bendruomenės narių kalboje atsiskleidžia jų požiūriai ir vertybės ir kaip bendruomenė yra mobilizuojama paveldo išsaugojimui. Turinio analizę papildė sentimentų analizė, nes didelė dalis tiriamų žinučių socialiniuose tinkluose buvo emocinio pobūdžio. Šios emocijos rodė ne tik asmeninį santykį su paveldo objektais (mišku ar malūnu), bet ir formavo kolektyvinį emocinį toną, kuris taip pat mobilizavo veiksmui, telkė bendruomenę ir stiprino tarpusavio solidarumą. Sentimentų analizė leido geriau suprasti, kokie afektyvūs elementai vyrauja viešame diskurse, pavyzdžiui, ar bendruomenė jaučiasi įgalinta veikti, ar priešingai – patiria bejėgiškumą institucijų ar konfliktų akivaizdoje. Ji taip pat padėjo suprasti, kaip emocijos konstruoja supratimą apie paveldą ne tik kaip materialų, bet ir reikšmingą simbolinį bei emocinį išteklių.

Atliktos analizės įžvalgas papildė ir interviu, atlikti su analizuojamų paveldo bendruomenių lyderiais, t. y. buvo kalbinama paminklotvarkininkė ir Šilavoto Davatkyno bendruomenės pirmininkė Viktorija Bielevičienė bei visuomenininkas ir Pumpėnų bendruomenės pirmininkas Arminas Vareika. Interviu metu buvo siekiama ne tik suprasti jų požiūrį į paveldo objektus ir su jais susijusias iniciatyvas, bet ir išanalizuoti, kaip jos atliepia bendruomenės narių vertybes, pasaulėžiūrą bei kolektyvinės tapatybės formavimosi procesus.

Šilavoto Trakelio (Prienu r.) išsaugojimo bendruomeninės iniciatyvos analizė

Šilavoto Trakelis – vietinių Šilavoto kaimo gyventojų unikaliu laikomas miško masyvas, turintis bendruomenei istorinę bei kultūrinę reikšmę. Mišką XIX a. pabaigoje pradėjo sodinti kunigas Antanas Radušis, siekdamas sustabdyti smėlio pustymą, tačiau šis želdinys ne tik suformavo Šilavoto kraštovaizdį, bet ir tapo bendruomenės rekreaciniu ir kultūriniu centru bei tam tikru simboliu – trys pušys pavaizduotos Šilavoto herbe. Trakelis glaudžiai siejamas su Šilavoto Davatkynu – buvusiu neformaliu pamaldžių moterų (davatkėlių) vienuolynu, kuris šiuo metu funkcionuoja kaip muziejus. Trakelio teritorijoje taip pat yra įvairių kultūros paveldo objektų, tokių kaip pilkapiai, piliakalniai, mitologinis Kermošynės šaltinis bei istorinės partizanų kovų ir žūties vietos. Taigi, Trakelis – tai daugiasluoksnė paveldinė vietovė, sujungianti įvairius archeologinio (pilkapiai ir piliakalniai) bei istorinio (Davatkynas, kunigo A. Radušio atminimas, partizanų veikla) paveldo aspektus, taip tapdama svarbia ne tik gamtos, bet pažintine ir kultūrinės atminties saugojimo vieta bendruomenei (Šilavoto Davatkynas..., 2025).

Pastaraisiais metais ši miško vietovė buvo intensyviai kertama, todėl vietos gyventojai aktyviai kovoja dėl jos išsaugojimo (Šilavoto krašto žmonės kovoja už..., 2024). Šis atvejis yra ryškus bendruomenės mobilizavimo pavyzdys, atskleidžiantis gamtos paveldo svarbą ir gilų vietos tapatumo ryšį su kultūrine ir istorine atmintimi. Interviu metu Šilavoto bendruomenės pirmininkė Viktorija šią situaciją įvardija kaip vieną iš grėsmių vietos bendruomenės paveldui, kuri bendruomenės nariams kelia nerimą: „[...] Ir tas Trakelis yra visų vieta, kadangi ten takai praminti, eina visi pasivaikščiot. Ten tie piliakalniai, pilkapiai,

nu visi viską žino mintinai ir atsitiko taip, vat, kaip sakau, va dutūkstantaisiais metais pardavė žmogus sodybą su mišku ir tą sodybą nusipirko viena, su bendrasavininkiais didžiulė įmonė, kuri kerta medieną. Ir atsitiko taip, kad iškirto didžiulį plotą mūsų Trakelio, ir mes ateinam pasižiūrėt, ten yra prie piliakalnio Kermušinės šaltiniai, ten daug, daug surinkta labai pasakojimų, kad žmonės prausdavosi akis... Dar mano močiutė prisimena, kad visada, kai tiktai eina pro tuos Kermušinės šaltinius, ten, nu, tiesiog žemės verčiasi ir iš šlaito tokie šaltiniai, kad visada eina atsigert, eidavo maža, sako „Nu, taip atsigauanu“, ten visokie, nu, mitologiniai pasakojimai. Ir mes pamatom, kad tuose mūsų Kermušynų šaltiniuose sužymėtas plynas kirtimas. Tai va, tada parašėm irgi raštą per bendruomenę ir į ministeriją, į visas institucijas [...]“

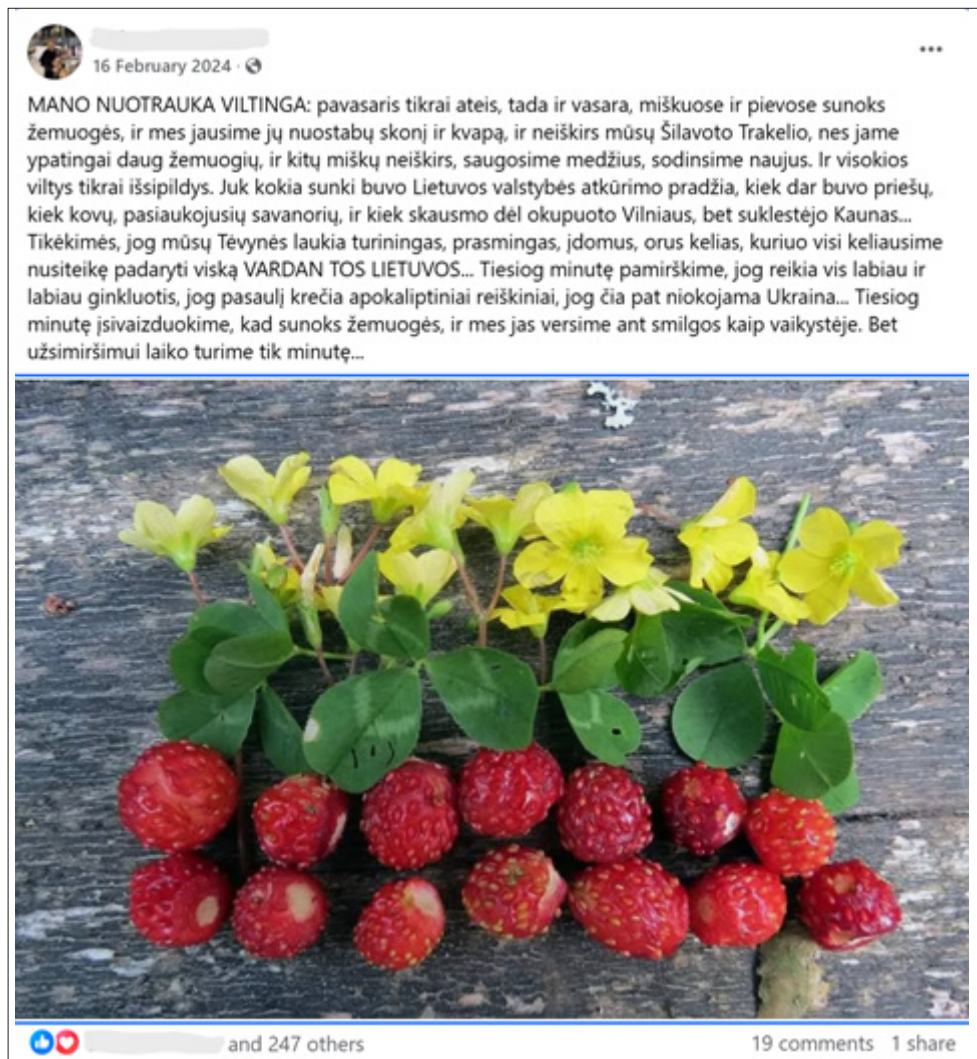
2024 m. vasario 9 d. sukuriamą viešą „Facebook“ grupę pavadinimu „Išsaugokime Šilavoto Trakelį!“ (<https://www.facebook.com/groups/691588619712598>), vienijanti apie 300 bendruomenės narių, kuriems aktualus Trakelio išsaugojimo klausimas. Komunikacija „Facebook“ socialiniame tinkle daugiausia remiasi pavienių (aktyviausių) bendruomenės narių paskelbtomis žinutėmis asmeniniuose profiliuose, kurios vėliau yra bendrai akumuluojamos bendruomenės grupėje, taip skatinant kolektyvinį veiksma ir diskusijas. Nors šio konflikto komunikacija grupėje nėra labai intensyvi, vis dėlto matome, jog ji siejasi su kitomis gerai žinomomis pilietinėmis iniciatyvomis, kurios siejamos su medžių kirtimo atvejais kitose Lietuvos vietovėse („Apginkime Lietuvos miškus!“, „Girių inspekcija“, „Sengirė / The Ancient Woods“ ir kt.) ir tam tikrą poveikį darančiais veiksmais, t. y. paramos skyrimu savanoriams, kurie stebi Lietuvos miškų kirtimo situaciją, dalyvavimu Aplinkos ministerijos inicijuotose pilietinėse diskusijose, protestų organizavimu, peticijų Seimui teikimu ir pan.

Analizuodami bendruomenės komunikaciją „Facebook“ grupėje matome, jog paveldas čia veikia ne tik kaip saugotinas objektas, bet visų pirma kaip aktuali vietos bendruomenės tapatybės išraiška, pabrėžianti jos priklausomybinius ryšius, dažnai jį įvardijant kaip „mūsų Trakelis“ ir akcentuojant gilų emocinį ryšį su vietove: „Tikrai mes, šilavotiškai, mums turi rūpėti Šilavotas . Kas čia užaugo, gyvena ir visi mylim šią vietą. Šilavotas yra mūsų visų ir mes esam jo dalis.“ Bendruomenė suvokia Trakelį ne tik kaip mišką, bet kaip vietą, turtingą istoriją, bei akcentuoja jo išskirtinumą: „Nes Trakelis yra vienas iš nedaugelio, kuris toks turtingas savo istorija ir relikvijomis! Pilkapiai, piliakalniai, senovės gyvenvietė, šaltiniai!“ Įrašuose nuolat kartojama, kad miškas, šventvietės, istorinės vietos yra neatsiejami nuo vietos gyventojų atminties, o paveldo suvokimo prasme ryšys yra kuriamas ne per nacionalinius istorinius naratyvus, o daugiausia per vietos istorijos prizmę, paminint svarbias asmenybes (pvz., kunigas Antanas Radušis), ir su mišku susijusius įvykius, įskaitant miško sodinimą bei vietines tradicijas, kurie sustiprina Trakelio, kaip kultūrinio paveldo objekto, statusą: „[...] šis Trakelis dar tikrai kunigo Radušio sodintas, nes 1895 m. jis iškart ėmėsi sodinti medelius. Trakelis su istorija ir labai susijęs su Šilavoto istorija. Gaila, kad į tai neatsižvelgiama.“ Ne mažiau svarbus yra ir ryšys su protėvių veikla ir atminimu, teigiant, jog „didelę dalį Trakelio sodino mūsų seneliai“. Bendruomenės narių sąmonėje vietos istorija neišvengiamai susipina su asmeniniais išgyvenimais, prisiminimais ir patirtimis: „[...] Mes užaugome Trakelyje lyg

kokiame parke: nuo mažo vaiko žemuogauti, aviečiauti, grybauti, pabraidyti po Lašašą, palakstyti, žaisti slėpynių. Mokyklos laikais slidinėjimas ir orientacinės varžybos, todėl žinojome kiekvieną kampelį, vos ne kiekvieną krūmą... Ogi kur laisvalaikis jaunimo ir suaugusiųjų: buvo puiki aikštelė prie pat Lašašos, šeštadieniais muzika, šokiai, sporto varžybos, festivaliai – kur eisime – į Trakelį! Kiek istorijų... Taigi ne tik istorijų, bet ir istorija. [...] Mano tėtis pasakodavo, kad ir mūsų senelis sodino, minėdavo ir konkrečią vietą. Atsiėmė broliai tą rėžį, tai kai a. a. mano brolis Vytautas į Trakelį nuvažiuodavo, man siūsdavo nuotraukas lyg iš kokio Paryžiaus [...].“

Iš įrašų matome, jog bendruomenės nariai Trakelį suvokia ne tik kaip medžių masyvą, bet kaip neatsiejamą savo ir savo protėvių istorijos, vaikystės prisiminimų, bendrų patirčių dalį, todėl bendruomenės nariai jaučia pareigą ir atsakomybę saugoti savo ir savo protėvių atmintį ateities kartoms, kartu išreiškdami ir savo bendruomeninę poziciją. Šiuo atveju paveldas veikia kaip moralinis autoritetas ir bendruomeninė pareiga, kas ir skatina bendruomenę imtis kolektyvinės veiklos (protestų, peticijų, viešų kreipimųsi), nes tokia veikla traktuojama kaip vertybinis, o ne ekologinis ar ekonominis klausimas. Tokiu būdu žinutėse išryškėja kritika valdžios institucijų ir miškų politikos atžvilgiu („Niekaip negaliu suprasti kaip per visą Nepriklausomybės laikotarpį čia, Šilavote, neatsirado jokio gamtos apsaugos statuso, kaip Trakelis galėjo atsidurti pačioje žemiausioje miškų kategorijoje, kaip niekas nepasirūpino...“). Bendruomenės nariai aktyviai siūlo sprendimus: „Vis dėlto ką galima padaryti? 1. Galim rinkti parašus, kad uždraustų plynus kirtimus Trakelyje. 2. Galim streikuoti... 3. Galim kviesti televiziją. 4. Galim inicijuoti Trakelio miško grupės pakeitimus...“ Šiuo požiūriu socialinės medijos veikia kaip bendruomeniškumo telkimo ir bendradarbiavimo platforma, nes per ją bendruomenės nariai yra raginami jungtis ir veikti kartu („Prisijunkite ir jūs! Išsaugokime Šilavoto Trakelį!“, „Mes visi turim vienyti. Ne po vieną bendruomenę...“), taip pat sulaukia palaikymo iš kitų bendruomeninių organizacijų („Girių Inspekcija lankėsi Šilavoto bendruomenės susibūrimo kirtavietėje...“).

Ryšiai su kitomis bendruomenėmis, susiduriančiomis su panašiomis situacijomis, yra svarbūs, nes miško kirtimo problema kartais peržengia lokalios bendruomenės ribas ir įgyja nacionalinį atspalvį. Komunikacijoje bendruomenės nariai pamini, kad „Lietuvoj jau greit visi miškai tokie bus“, arba pastebi, jog „[...] važiauvau į tėviškę per Labanorą. Giria išmalta kaip dantys po gerų muštynių“ arba „už Aiseto Labanoras irgi nusiaubtas“ ir „užsimota iškirsti ir mišką, esantį šalia Paštuvos, Kauno raj., kurio dalis yra botaninis draustinis, ir jo vietoje įrengti žvyro karjerą (lyg nebūtų kitų vietų)“. Tokie pastebėjimai aiškiai rodo bendruomenės suvokimą, kad tai yra platesnio masto ekologinė ir vertybinė krizė Lietuvoje, kuri siejama su pilietine atsakomybe. Jos pagrindu formuojamas pasipriešinimo naratyvas, kuriame paveldas tampa ne tik saugotinu objektu, bet ir pilietine kova už teisingumą. Šilavoto bendruomenė savo kovą dėl Trakelio mato kaip dalį didesnės, visą Lietuvą apimančios miškų kirtimo problemos, nurodančios į egzistuojančias aplinkosaugos spragas ir institucijų atsakomybę. Šiuo pagrindu ir yra grindžiami kreipimaisi į nacionalinio lygmens veikėjus ir institucijas, išreiškiant optimizmą („Labai smagu, nes sureagavo Prezidentūra!“) arba keliant klausimus („Kur aplinkos apsaugos ministras?“), kurie gali būti suvokiami kaip visuomenės pilietiškumo ir pilietinės veiklos pavyzdžiai.

1 PAV. Emocinio pobūdžio „Facebook“ įrašas, sujungiantis bendruomenės kolektyvinės atminties, ryšio su gamta, nacionalinės tapatybės ir pilietiškumo aspektus

Matome, jog kartais Šilavoto Trakelio atveju vietos paveldas peržengia geografinį ar istorinį lokalumą ir tampa kolektyvinės tautinės atminties bei vilties simboliu. Bendruomenės kovoje dėl miško išsaugojimo susipina ne tik ekologinis sąmoningumas ir emocinis ryšys su gamta, bet ir istorinė Lietuvos valstybingumo refleksija. Pavyzdžiui, viename iš reprezentatyviausių tokio pobūdžio įrašų (1 pav.) matome, jog poetinis pasakojimas apie nokstančias žemuoges Šilavoto miškuose tampa savita politine pozicija. Čia gamtinė aplinka tampa gyvu simboliu ne tik vaikystės prisiminimams ar vietos tapatybei įprasinti, bet ir platesniam istoriniam kontekstui atskleisti, nes kartu prisimenama Lietuvos

valstybės atkūrimo pradžia, Kauno klestėjimas okupuoto Vilniaus fone, pasiaukojusių savanorių kova ir netgi dabartinė Ukrainos karo situacija. Tokiu būdu yra kuriamas ryšys tarp istorinės valstybės išlikimo kovos ir šiuolaikinių politinių iššūkių, nes abu jie suprantami kaip egzistenciniai, reikalaujantys ne tik racionalaus veikimo, bet ir emocinės mobilizacijos. Tokia pozicija, susiformavusi bendruomeniniu pagrindu, liudija apie tai, kaip vietos paveldas gali veikti kaip rezistencijos, atminties ir nacionalinio tapatumo šerdis. Matome, jog bendruomenės rūpestis savo aplinka nėra vien lokalus ekologinis aktas, bet ir politinis pareiškimas apie norą gyventi tvarioje, prasmingoje, istorinę atmintį gerbiančioje Lietuvoje.

Šilavoto Trakelio atveju itin stipriai reiškiasi emocinis santykis su paveldu, kuris dažnai veikia kaip stiprus argumentas. Sentimentų analizė atskleidė, jog emocijos yra neatsiejamos nuo paveldo reikšmės bendruomenėje, jos ne tik atliepia bendruomenės narių jausmus, stiprina ryšį su vieta, bet ir atlieka mobilizacinę funkciją. Šiuo atveju emocijos yra viena iš kritinių bendruomenės atsparumo ir pilietinės galios formavimo grandžių, nes paveldas yra suvokiamas per grėsmę ir praradimo baimę. Jausminę bendruomenės poziciją taip pat atskleidžia ir „Facebook“ grupės įrašai, kuriuose miškas yra personifikuojamas ir suvokiamas kaip gyvas, žmogui artimas organizmas („sužeistas yra mūsų Trakelis, tačiau ne visi dar matėme gyvai jo žaizdas“ arba „mūsų Trakelis ir toks liūdnas, žaizdotas, skaudžiausia jam ne mirti, daug skaudžiau nuolat bijoti žinant, jog niekas negali išgelbėti“). Įdomu pastebėti, kad tokie emociniai argumentai kartais gali tapti veiksminga priemone bendruomenės interesams ginti. Nors pušynas neturi formalaus paveldosauginio statuso, panašu, kad kartais kita pusė (t. y. miško kirtėjai) atsižvelgia į bendruomenės išsakytas teises, grindžiamas ne tik istoriniu palikimu, bet ir emocine jos pozicija. Pasakodama apie bendruomenės veiklas Viktorija pamini, jog bendruomenei yra pavykę sustabdyti kai kuriuos kirtimus ir išsaugoti dalį miško: „Tiem verslininkam parašėm mes tokį jau rimtesnį, graudų laišką, kalbant apie tuos, ten senesnį, apie tą šaltinį, tai tą ankstesnį [atvejį]. Kad, nu, „Jūs kertat mūsų šventas vietas“. Nu, morališkai tokį labai jautrų laišką parašėm. Ir jie sakė, kad „mes nežinojom, kad čia tokia jūsų paveldo vieta, ir mes, nu, nekirsime“.“ Interviu metu toks veiksmas yra apibendrinamas kaip „geranoriškumas“.

Reiktų pastebėti, jog Šilavoto bendruomenės komunikacijoje dominuoja stiprus negatyvių emocijų fonas, o dažniausiai pasikartojanti emocinė kategorija yra *liūdesys ir skausmas*, išreiškiami dėl prarasto miško. Tokie pasisakymai kaip „širdis verkia...“, „Labai liūdna žiūrėti į nykstantį Trakelio grožį“, „LABAI SKAUDA ŠIRDĮ, LIŪDNA IR PIKTA, NES MŪSŲ TRAKELĮ KERTA“, „Kriokau visa gerkle... atrodo, kad mums visiems gyviems po širdį išlupa...“ ir pan. liudija apie emocinio prisirišimo prie vietos gylį, o kartu ir apie tai, kaip paveldas yra įtraukiamas į gyvą atminties, asmeninių išgyvenimų ir estetinių patirčių lauką. Kita vyraujanti emocija yra *pasipiktinimas*, nukreiptas į institucijas, miškų kirtėjus ir privatizacijos procesus. Komentaruose, tokiuose kaip „supuvusio vidaus neišgelbės jokie eurai“, „negailima nieko dėl pinigų...“, „Kaip žmogus turi trokšti pinigų, kad taip sudarkytų tokią vietą“, „Valdantieji ir masės gyvena kaip svetimi BARBARAI užgrobtose žemėse“ ir kt., aiškiai kritikuojamas valdžios institucijų abejingumas, atsakomybės stoka bei prioritetų orientacija į ekonominę naudą, o ne į ilgalaikę visuomeninę ar

kultūrinę vertę. Juos papildė įrašuose juntamas *beviltiškumas ir nusivylimas*, kurie rodo ne tik frustraciją, bet ir sisteminio neįtraukimo jausmą, kai vietos balsas nėra girdimas ar vertinamas („Deja, mes neturime galios ir jėgos prieš traktorius, prieš niokojimą, prieš gamtos draskymą – tokie laikai – barbarų...“ arba „Nekovoju su niekuo, nes neturime su kuo kovoti, nes įsigali laukinis kapitalizmas...“). Galiausiai, šių emocijų samplaikoje atsirandanti *baimė ir nerimas dėl ateities* skatina bendruomenę veikti ir tampa varomąja jėga, siekiant išsaugoti tai, kas brangu („Jei ir toliau reaguosim taip pasyviai, tai šios dalies Trakelio neliks...“). Kaip pabrėžė Viktorija interviu metu, tam tikros problemos ar konflikto kontekste stiprios emocijos (pvz., pyktis) yra bendruomenę vienijantis veiksnys: „[...] O tas paveldas, nu, ar, tarkim, sutvarkymas kažkoks, ar tas bendras rūpestis – čia kerta [aplink] šaltinius, visi tenai labai pikti, toks, sujungia toksai bendras rūpestis, bendros problemos, sujungia, nu, tai aš manau, kad svarbu, bent jau mūsų atveju tai yra svarbu.“

Nepaisant vyraujančių neigiamų emocijų, bendruomenės komunikacijoje matomi ir teigiami sentimentai, tokie kaip *viltis ir užsispyrimas*, rodantys pasiryžimą veikti ir tikėjimą kolektyvinės pastangos galia („Suvieniję jėgas siekiame išsaugoti tai, kas dar liko iš šio įspūdingo miško lopinėlio“). Teigiamų emocijų spektrą papildė ir *dėkingumas* („Ačiū Jums, kad kovojote, kad bent dalį Trakelio išsaugojote“), gimstantis iš vienybės ir bendruomeniškumo jausmo („Tad pabūkime vienybėje, palaikydami vieni kitus!“). Tokia emocinė laikysena kuria pagrindą bendruomenės atsparumui ir skatina socialinį įsitraukimą net esant struktūriniams sunkumams bei gali būti laikoma nacionalinės iniciatyvos ir pilietiškumo užuomazga („Esu įsitikinusi, kad su tokia jėga ir vienybe, kuri spinduliuoja iš šios bendruomenės, įveiksime ir eksploatacinę Lietuvos miškų politiką“).

Pumpėnų vėjo malūno (Pasvalio r.) revitalizacijos analizė

XX a. pradžioje pastatytas ketursparnis Pumpėnų vėjo malūnas – tai ne tik unikalus technikos paveldo objektas, bet ir istorinės ir kultūrinės reikšmės vietos simbolis, glaudžiai susijęs su miestelio raida (Pumpėnų malūnas, 2025). Malūnas per savo gyvavimo laikotarpį patyrė reikšmingus funkcinius pokyčius nuo privataus verslo objekto iki nacionalizacijos sovietmečiu, sparnų praradimo bei vėlesnių bandymų pritaikyti komercinei veiklai (kavinei) ir, galiausiai, visiško jo apleidimo. Nepaisant ilgalaikio nepriežiūros laikotarpio, malūnas yra pripažintas ir saugomas paveldo objektas bei svarbi kraštovaizdžio dominantė ir miesto simbolis (Pumpėnų malūnas, 2025). Šiuo metu malūnas yra restauruotas bendruomenine iniciatyva, kurios varomąja jėga tapo bendruomenės lyderis Arminas Vareika, kai 2020 m. žmonės parodė išskirtinį rūpestį ir susivienijo siekdami malūną prikelti naujam gyvenimui. Šis atvejis yra laikomas sėkmingu kultūros paveldo objekto išsaugojimo pavyzdžiu, demonstruojančiu bendruomenės iniciatyvos potencialą, transformuojant apleistus istorinius statinius.

Socialinėse medijose malūno revitalizacijos komunikacijai vykdyti 2021 m. sausio 26 d. buvo sukurtas „Facebook“ puslapis „Pumpėnų malūnas“ (<https://www.facebook.com/p/Pump%C4%97n%C5%B3-mal%C5%ABnas-100067044708577>), šiuo metu jis turi apie 1 000 sekėjų. Puslapis veikia ne tik kaip informacijos sklaidos kanalas, kuriame

buvo dalijamasi istorijomis, nuotraukomis ir kvietimais, bet ir kaip mobilizacijos įrankis, padedantis suburti žmones veiksmams (pvz., renginiams, talkoms, akcijoms ir kt.). „Pumpėnų malūno“ komunikacijos turinio ir lyginamoji (su Šilavoto Trakeliu) analizė išryškino specifines šio atvejo ypatybes. Nors abu paveldo objektai yra neabejotinai svarbūs vietos bendruomenės tapatumo konstravimo prasme bei įgalina jas veikti, Pumpėnų atvejis peržengė vietos bendruomenės ribas, įtraukdamas žmones iš visos Lietuvos ir taip įgydamas pilietinei iniciatyvai būdingų bruožų. Tą patvirtina ir interviu medžiaga, kur Arminas išreiškia nuostabą dėl tokio plataus žmonių įsitraukimo: „[...] labai greit pripratau, kad visi labai taip nori prisidėti, visiems rūpi. Mane gal labiausiai stebino kaip tik tie žmonės, kurie panoro tapti tos prisidedančių bendruomenės dalimi, kurie nei gyvenime yra buvę Pumpėnuos, nei gyvenime yra matę tą Pumpėnų malūną. Tai vat čia gal toks labiausiai jaudinantis momentas, kad žmonės patikėjo ta istorija, jie patikėjo, kad svarbu atgaivinti Pumpėnų malūną. Kažkieno senelis buvo malūnininkas visai kitam malūne, kurio jau nebėra, kuris susprogdintas, ir matė prasmę prisidėti prie šito malūno atstatymo. Tai sakyčiau, kad labiausiai vat stebino tie žmonės, kurie apskritai nieko bendra neturi nei su Pumpėnais, nei su Pumpėnų malūnu, tai ir jie tapo bendruomenės dalimi, jie tikrai dabar užsuka į Pumpėnus, irgi jaučia [...]“.

Išvalgę apie tai, kas motyvuoja žmones prisidėti, galime rasti analizuodami vieną iš įrašų, kuriame išvardijami malūno atgimimą parėmę asmenys bei jų palinkėjimai (iš viso minimos 38 tokios rėmėjų siųstos žinutės). Be abejo, kaip ir Šilavoto Trakelio atveju, rėmėjų žinutės rodo suvoktą esamo paveldo ir jo išsaugojimo kaip istorinio tęstinumo svarbą (10 žinučių), t. y. „Teklesti Pumpėnų malūnas!“, „Malūnui išsaugoti“, „Istorijos išsaugojimui“ ir kt., tačiau akivaizdu, jog, šiai iniciatyvai įgavus platesnį mastą, asmeniniai patyrimai, prisiminimai ir emociniai aspektai nebuvo esminiai žmonių įgalinimo elementai. Iš 38 palinkėjimų tik 4 žinutės buvo siejamos su asmeninėmis istorijomis („Mano vaikystės Pumpėnams“ ar „Su pagarba jaunimui už meilę gimtinei. Malūnininko P. Švedarausko dukra“) ir tik 3 turėjo emocinio ryšio su vieta apraiškų (pvz., „Iš širdies į širdį“ ar „Pumpėnai yra magiška vieta“). Sprendžiant iš įrašų, ryškiausiai Pumpėnų malūno atvejį iliustruoja paveldo kaip simbolinio kapitalo vertė (21 žinutė), nes rėmėjų žinutėse matome ryškius solidarumo, kolektyvinio veiksmo bei jo palaikymo ir įgalinimo motyvus (pvz., „Drauge – jėga“, „Jėga vienybėje!!!“, „Tegyvuoja Pumpėnai!“, „Gero vėjo geriems darbams!“, „Palankaus vėjo!“, „Kad sėkmė lydėtų!“ ir pan.). Daugiau įžvalgų apie tai pateikia Arminas: „[...] Bet kai prasidėjo ta malūno atgimimo istorija, tai aš pamačiau, kiek iš tikrųjų žmonių galvoja apie tai, kiek kokiame kiekiui žmonių skauda tas klausimas, kad vat griūva. Tai reiškiąs, kad miesteliui rūpi, tik ne visi tai garsiai ištransliuoja, pasako, žino įrankių, kaip tą kažkokią tai problemą spręsti [...]“ „Facebook“ puslapių įrašai taip pat liudija apie bendruomenės narių susitelkimą ir bendradarbiavimą, kuris apima ne tik fizinį dalyvavimą malūno atgaivinimo veiklose, bet ir kitus įvairius bendruomenės įtraukimo būdus, pavyzdžiui, bendruomenė yra kviečiama dalyvauti renginiuose ir festivaliuose, kurie yra svarbūs miestelio raidos kontekste. Ir nors šios veiklos, taip pat kaip ir malūno revitalizacija, yra vykdomos ir palaikomos vieno iš iniciatyviausių bendruomenės narių asmenine motyvacija, vis dėlto nuo pat pradžių malūno atgaivinimo iniciatyva buvo deklaruojama kaip bendruomeninis

projektas, kurio ilgalaikė sėkmė yra neatsiejama nuo platesnės bendruomenės dalyvavimo, palaikymo ir įsitraukimo. Pavyzdžiui, viename įrašė teigiama: „Naujieji malūno valdytojai, aktyviai remiami ir padedami vietinės bendruomenės, ėmėsi malūno atgaivinimo...“, kuris patvirtina vietos bendruomenės svarbą ir jos paramą kaip esminę šios iniciatyvos dalį, leidžiančią ne tik įgyvendinti konkrečius darbus, bet ir kurti bendrą atsakomybę, pasididžiavimo bei tapatybės jausmą. „Facebook“ įrašai rodo, jog dalyviai į veiklas įsitraukia ne tik dėl racionalių paskatų (pvz., išsaugoti paveldo objektą), bet ir dėl bendrystės jausmo. Tokiu būdu šią bendruomeninę iniciatyvą galime laikyti raiškiu vietos aktyvizmo, pilietinio įsitraukimo ir kultūrinės savivokos pavyzdžiu, o malūną – ne tik materialiu paveldo, bet ir simboliniu bendruomenės ryšių įprasminimo objektu.

Nors vietos istorinės atminties išsaugojimo reikšmė nuosekliai akcentuojama bendruomenės narių komunikacijoje, čia šį atvejį labiausiai charakterizuoja bendruomenės telkimo ir socialinio kapitalo formavimo aspektai, nes malūno revitalizacija apima planus pritaikyti jį įvairioms veikloms, kurių įgyvendinimas remiasi „minios išminties“ principu. Pavyzdžiui, viename iš įrašų kreipiamasi į bendruomenę: „Turite idėją, ką galėtume nuveikti malūne? Prisijunkite, ten bus 5 aukštai, tad erdvės idėjoms įgyvendinti į valias!“ Armino mintys interviu metu papildė šią viziją: „[...] malūnas yra tuščias, tai norim jį įveiklint, tam irgi ieškom investicijų. Bet esmė, kad Pumpėnai atsirado kažkur tai žemėlapy. Dabar jau vien važiuojant judriuoju „Via Balticos“ keliu kiekvieną kelevį palydi sparnai didžiuliai, tai, man atrodo, tai yra tikrai sėkmės toks pavyzdys [...].“ Šie teiginiai rodo, kad malūnas suvokiamas kaip potenciali erdvė, galinti pritraukti žmones ir skatinti įvairias veiklas, o bendruomenės nariai ieško inovatyvių ir kūrybiškų būdų, kaip panaudoti malūną.

Pumpėnų malūno revitalizacijos sėkmės atvejis pabrėžia ir partnerystės svarbą ne tik su vietos bendruomene, rėmėjais ir savanoriais, bet ir verslo subjektais bei valstybinėmis institucijomis. Galima sakyti, jog tokios partnerystės veikia kaip strateginiai pilietiškumo ugdymo instrumentai, leidžiantys mobilizuoti įvairių visuomenės grupių išteklius, žinias ir motyvaciją. Toks bendradarbiavimas leido projektui ne tik sėkmingai įgyvendinti techninius restauravimo tikslus, bet ir kurti ilgalaikį kultūrinį, socialinį ir ekonominį poveikį. Pavyzdžiui, bendradarbiavimas su Kultūros ministerija ir Kultūros paveldo departamentu užtikrina ne tik projekcinį finansavimą, bet ir šio projekto svarbos pripažinimą nacionaliniu mastu (2 pav.).

Interviu metu Arminas akcentavo paveldo projektų sudėtingumą ir bendradarbiavimo su vyriausybėmis organizacijomis reikšmę: „Iš tikrųjų čia gal irgi yra skaudulys, apie kurį labai dažnai pagalvoju, kad paveldo atgaivinimo pati sistema yra labai sudėtinga. Tai mūsų atveju, sakyčiau, mum tikrai pasisekė, nes mes gavom finansavimą tikrai didelį ir finansavimą, kurio mums reikėjo. Aišku, mes ir savo resursų daug įdėjom, bet vis tiek ta dalis, kurios reikėjo tokiai pilnai restauracijai, iš valstybės buvo tikrai tikrai labai svarbi ir didelė. Pats mechanizmas yra be galo sudėtingas. Tai jeigu aš būčiau vienas kaip bendruomenės narys su gyventojais bendruomenės tiesiog biurokratija yra tokia sudėtinga, kad be nacionalinio lygmenio žmonių įsitraukimo, įvairiausių specialistų būtume nepajudėję iš vietos.“

2 PAV. „Facebook“ įrašas, akcentuojantis bendradarbiavimo su vyriausybėmis institucijomis svarbą ir sėkmės pripažinimą, įgyvendinant Pumpėnų malūno revitalizacijos projektą

Pumpėnų malūno atvejis yra ne tik sėkmingai revitalizuotas vietinės reikšmės paveldo objektas, bet ir projektas, kuris įgijo platesnį (regioninį ar net nacionalinį) mastą. Šis projektas matomas platesniame kontekste, suvokiant jį kaip galimą pavyzdį, kuris galėtų pasitarnauti ir kitų miestelių bendruomenėms ir skatintų visuminę, ekonominę ir kultūrinę, jų revitalizaciją. Noras pasidalinti patirtimi ir įgalinti kitas bendruomenes aiškiai atsiskleidė ir interviu metu: „[... Nes kiti žmonės sako, o va čia Pumpėnuos fainai, va čia darot... Ir

kažkaip ir noris tuo džiaugsmu pasidalint ir su kitais. [...] Bet, žinokit, natūraliai auga kitos bendruomenės, nes jos mato pavyzdį. Sako, nu jeigu Pumpėnai gali, tai kodėl mes negalim. [...] Nu parodom, kad nieko čia nėra kažkokio stebuklo, tai va taip ir savotiškai visos bendruomenės, aš tikiu, kartu su mumis auga, aš tą savo patirtį pasakoju kitom bendruomenėm, dalinuosi ir natūraliai gal ir kitus įkvepiu imtis to pirmininko pareigų ir aktyviai tą daryt [...].“

Diskusija

Šilavoto Trakelio išsaugojimo ir Pumpėnų malūno revitalizacijos atvejai patvirtina, kad paveldas yra gerokai daugiau nei vien istorinė ar kultūrinė vertybė, o vietos bendruomenių iniciatyvos gali įgauti pilietinės galios formą. Šis jų veikimas yra grindžiamas keliais pagrindiniais aspektais: 1) kolektyvinės tapatybės formavimas ir bendruomeniškumo stiprinimas; 2) emocinio ir vertybinio įsitraukimo skatinimas; 3) bendruomenės mobilizavimas bendruomeninei ir pilietinei veiklai; 4) pilietinės pozicijos ir atsakomybės ugdymas bei pilietinio veikimo praktikų plėtojimas; 5) problemos iškėlimas į nacionalinį lygmenį ir platesnio pilietinio diskurso skatinimas.

Abiem atvejais, formuojant kolektyvinį tapatumą, istorinės atminties ir vietos atminties aspektai yra svarbūs, nes paveldo objektai sutelkia žmones aplink bendrus istorinius naratyvus ir puoselėja ilgalaikį ryšį su vieta, kas stiprina bendruomenės solidarumą, emocinį įsitraukimą ir priklausomybės jausmą. Abu atvejai taip pat liudija apie paveldo reikšmę formuojant kolektyvinę tapatybę, tačiau svarbu pabrėžti, jog šios tapatybės formavimo pagrindas skiriasi. Šilavote kolektyvinė tapatybė formuojama per emocinį ir asmeninį ryšį su vietoje, siejamą su vaikystės prisiminimais, patyrimais, nostalgijos jausmu, protėvių veikla ir vietinėmis tradicijomis. Tuo tarpu Pumpėnuose vietos tapatumas yra grindžiamas kolektyvine vizija ir veiksmo vienybe, įtraukiant net ir tuos, kurie neturi asmeninių ryšių su vietoje. Galima teigti, jog šiuo atveju yra kuriamas „įtraukusis bendruomeniškumas“, kuriam svarbiau ne kilmė, o dalyvavimas, atsirandantis per aiškiai suvoktą paveldo „įveiklinimo“ vertę ir jo svarbą dabarties realijose ir ateities vizijoje. Kadangi bendruomeninio veikimo motyvai skiriasi, tai identifikuoti skirtumai kelia svarbų klausimą, ar pilietinei iniciatyvai ir jos poveikiui yra svarbiau stipresnis bendruomenės ryšys su paveldu, kuriamas per emocinę atmintį ir asmeninius patyrimus, ar joje slypintis socialinis kapitalas?

Taip pat galime diskutuoti ir apie emocinio įsitraukimo svarbą ir jo ribas, nes Šilavoto atveju emocijų vaidmuo yra labai svarbus veiksnys bendruomenės mobilizavime, o dominuojančios neigiamos emocijos (pyktis, nusivylimas, beviltiškumas ir kt.) tampa bendruomenės katalizatoriumi. Bendruomenės mobilizacija kyla reaguojant į grėsmę, kuri gali būti įvardijama kaip protestinė, apsauginė mobilizacijos forma, paremta moraliniu pasipriešinimu ir kolektyvine atsakomybe išsaugoti, kas buvo fiksuojama ir kituose panašaus pobūdžio tyrimuose (Daryanto ir Song, 2021; Dobson, 2022; Lewis ir kt., 2021; Manzo ir Perkins, 2006). Matome, jog emocinis intensyvumas formuoja gilią kolektyvinę empatiją, tačiau taip pat kelia klausimą, ar tokios stiprios emocijos, nors ir efektyviai mo-

bilizuojančios, yra tvarus pagrindas ilgalaikiam bendruomenės įsitraukimui? Ar emocinis „perdegimas“ gali virsti apatija, jei grėsmė nepanaikinama, o rezultatai yra nepasiekiami?

Pumpėnų atveju emocinis įsitraukimas yra nuosaikesnis bei labiau grindžiamas entuziazmu (kaip emocija) dėl bendros vietovės plėtros ir bendro darbo rezultatų. Atvejo analizė rodo, jog šis kolektyvinių pastangų potencialas yra siejamas su socialiniu kapitalu, kurio kūrimui yra pasitelkiamas kultūrinis paveldas, veikiantis kaip simbolinis išteklis. Tai patvirtina ir kiti naujesni tyrimai Lietuvoje apie bendruomeninį paveldą miestuose / regionuose, pabrėžiantys, jog bendruomenių įtraukimas bei tarp jų ir institucijų vykstanti bendrakūra stiprina vietos bendruomenės atsparumą ir ilgalaikį paveldo tvarumą (Sedukyte ir kt., 2025). Mano įžvalgos apie Pumpėnų partnerystės modelį glaudžiai dera su šiais teiginiais, nes proaktyvios iniciatyvos, grindžiamos bendruomenės socialiniu kapitalu ir bendru vizijos kūrimu, dažniau virsta tvariais projektais, turinčiais ekonominį ir kultūrinį potencialą. Bet kuriuo atveju čia irgi galima bandyti suvokti emocijų reikšmę, klausiant, ar emocinis ryšys (nesvarbu, neigiamas ar teigiamas) su paveldu yra būtinas, kad bendruomenė taptų aktyvi jo saugotoja, ar pakanka tik bendros vizijos ir paveikių įtraukimo mechanizmų?

Šio tyrimo kontekste labai svarbu ir tai, jog abu atvejai aiškiai rodo, kad bendruomenių paveldo iniciatyvų kontekste neišvengiamai yra išreiškiamos ir pilietinės jų narių pozicijos. Šilavote pilietinė pozicija atsiranda kaip moralinis protestas prieš sisteminių neveiklumą, kur institucinės pagalbos nebuvimas bendruomenei sukelia beviltiškumo ir pykčio jausmus bei tampa paskata veikti. Bendruomenės nariai čia veikia kaip aktyvūs piliečiai, ne pasyvūs stebėtojai, o socialinė medija tampa platforma, kuri palaiko kolektyvinį veiksmą ir stiprina visuomeninį dialogą. Šiuo atveju pilietinio veikimo praktikos apima peticijas, viešus kreipimusis, problemos viešinimą ir palaikymo paieškas su kitomis panašiomis iniciatyvomis. Tuo tarpu Pumpėnų malūno revitalizacijos atvejis atskleidžia partnerystės modelį, kuris tampa neatsiejamu kultūros paveldo išsaugojimo, bendruomenės stiprinimo ir pilietinės visuomenės plėtros elementu. Čia pilietiškumas skatinamas per dalyvavimą, savanorystę, partnerystes su verslu ir vyriausybiniėmis institucijomis bei tampa praktiniu gebėjimu kurti socialinius pokyčius, tuo pačiu užtikrinant iniciatyvos tvarumą ir pripažinimą nacionaliniu mastu. Atsižvelgdama į tai, kelčiau klausimą, kaip reiktų skatinti institucijas aktyviau bendradarbiauti su bendruomenėmis paveldo išsaugojimo srityje, kad būtų išvengta „sisteminio neveiklumo“ atvejų? Šiuo aspektu ypač svarbu, kad institucijos imtų bendruomenes suvokti ne kaip administracinį trukdį ar emocingai reaguojančią žmonių grupę, bet kaip lygiaverčius partnerius, kurių vietos patirtis, žinios ir socialinis kapitalas yra esminiai paveldo išsaugojimo ir tvaraus paveldosaugos proceso elementai. Todėl, remdamasi abiejų atvejų patirtimi, manyčiau, kad institucijas skatinti bendradarbiauti galėtų trys kryptys: 1) ankstyvas bendruomenių įtraukimas į sprendimų priėmimo procesus, kad jos būtų ne informuojamos, o su jomis būtų konsultuojamasi ir jos būtų girdimos; 2) partnerystėmis grįstų mechanizmų kūrimas, leidžiantis bendruomenėms tapti ne stebėtojomis, o realiomis veikėjomis; 3) institucijų atsakomybės didinimas už neveiklumą, kuris, kaip rodo Šilavoto atvejis, sukelia neigiamą emocinę bendruomenės reakciją ir radikalizuoja situaciją. Deja, kaip rodo Savivaldybių veiklos kultūros paveldo

apsaugos srityje analizė (Ščiglienė ir kt., 2023), savivaldybių įsitraukimas į paveldosaugą labai skiriasi, nes kai kurios aktyviai investuoja, o kitose trūksta nuoseklių planų ir finansavimo, todėl bendruomenių iniciatyvos dažnai lieka nepakankamai remiamos. Lėšų paskirstymo ir programų skirtumai lemia, kad bendruomenių mobilizacijos galimybės priklauso ne nuo jų aktyvumo, o nuo vietos institucijų požiūrio. Tai patvirtina, kad sėkmingas paveldo išsaugojimas priklauso nuo konstruktyvaus partnerystės tarp institucijų ir bendruomenių modelio.

Pabaigoje norėčiau pabrėžti, kad abi iniciatyvos parodė gebėjimą peržengti savo lokalius rėmus ir įgyti nacionalinį atspalvį. Šilavoto atvejis aiškiai siejasi su platesnėmis ekologinėmis problemomis Lietuvoje, įtraukiant kitų regionų bendruomenes, ir tampa dalimi nacionalinio diskurso apie miškų apsaugą ir paveldosaugos neefektyvumą. Tuo tarpu Pumpėnų atvejis pasiekė nacionalinį matomumą ir tapo pavyzdine gerąja paveldo išsaugojimo praktika, kuri turi potencialo įkvėpti ir mobilizuoti kitas bendruomenes. Taigi, abu atvejai atkreipia dėmesį į esminį bendruomenių vaidmenį nacionalinės įtakos mechanizmuose, bet kartu kelia ir dar svarbesnį klausimą – koku mastu bendruomenių iniciatyvos iš tiesų gali paveikti viešąją politiką ir paskatinti sisteminius pokyčius paveldo apsaugos, aplinkosaugos ar kultūros srityse?

Išvados

Šio tyrimo rezultatai rodo, kad bendruomeninės paveldo iniciatyvos, tokios kaip Šilavoto Trakelio išsaugojimas ir Pumpėnų malūno revitalizacija, neapsiriboja vien tik kultūrinių objektų saugojimu, bet aktyviai prisideda prie pilietinės visuomenės stiprinimo. Paveldas šiuo atveju veikia kaip reikšmių, prisiminimų ir vertybių laukas, kuris konsoliduoja bendruomenės narius, mobilizuoja veiksmui ir suteikia pagrindą kolektyviniam įsitraukimui. Reaktyvios mobilizacijos atveju, kaip matyti Šilavote, emociniai išgyvenimai tampa neatšiejama proceso dalimi – jie ne tik motyvuoja veikti reaguojant į grėsmę prarasti kultūrinę ir gamtinę vertę turintį paveldą, bet ir įprasmina veiksmą kultūriniame bei moraliniame lygmenyje. Tuo tarpu proaktyvioje mobilizacijoje, kuria pasižymi Pumpėnų iniciatyva, dalyvavimas kyla iš pozityviai suvokiamos paveldo įveiklinimo vertės ir jo potencialo kurti ateities galimybes – nuo vietos atgaivinimo ir bendruomeniškumo stiprinimo iki ekonominio ar verslo augimo. Bet kuriuo atveju matome, jog vietos bendruomenės yra aktyvios paveldo saugotojos ir „prikėlėjos“, gebančios tiek protestuoti prieš institucijų neveiklumą, tiek kurti sėkmingas partnerystes. Šios iniciatyvos ne tik išsaugo konkrečius paveldo objektus, bet ir stiprina pilietinę visuomenę, formuodamos nacionalinius diskursus ir įkvėpdamos kitas bendruomenes veikti. Abu atvejai pabrėžia bendruomenių gebėjimą mobilizuotis ir daryti įtaką viešajam diskursui, nors bendruomenės narių pasirenkami veikimo būdai ir motyvai skiriasi priklausomai nuo to, ar mobilizacija kyla iš reaktyvios gynybos, ar iš proaktyvaus vertės kūrimo modelių.

Informacija apie finansavimą

Publikacija parengta įgyvendinant projektą „Lietuvos visuomenės stiprinimas pasitelkiant paveldo bendruomenes: iššūkiai ir galimybės“ (vad. doc. dr. S. Kulevičius), kuris finansuotas iš Lietuvos mokslo tarybos prioritetinių mokslinių tyrimų programos „Visuomenės atsparumo stiprinimas ir krizių valdymas šiuolaikinių geopolitinių įvykių kontekste“ lėšų pagal dotacijos sutartį Nr. S-VIS-23-13.

Padėka

Straipsnio autorė nuoširdžiai dėkoja Šilavoto Davatkyno bendruomenės pirmininkei Viktorijai Bielevičienei ir Pumpėnų bendruomenės pirmininkui Arminui Vareikai už jų reikšmingą indėlį į mokslinį tyrimą ir šią publikaciją.

Literatūra

Arnstein, S. R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224.

Ateca-Amestoy, V., Villarroja, A., & Wiesand, A. J. (2021). Heritage Engagement and Subjective Well-Being in the European Union. *Sustainability*, 13(17), Article 17. <https://doi.org/10.3390/su13179623>

Attree, P., French, B., Milton, B., Povall, S., Whitehead, M., & Popay, J. (2011). The Experience of Community Engagement for Individuals: A Rapid Review of Evidence. *Health & Social Care in the Community*, 19(3), 250–260. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2524.2010.00976.x>

Berceanu, B. (2024). Civic Engagement and Cultural Heritage: Lessons from the Herculane Project. *Civil Szemle*, 21(2), 77–90. <https://doi.org/10.62560/csz.2024.02.06>

Berger, S., Dicks, B., & Fontaine, M. (2020). ‘Community’: A Useful Concept in Heritage Studies? *International Journal of Heritage Studies*, 26(4), 325–351. <https://doi.org/10.1080/13527258.2019.1630662>

Byrne, D. R. (2008). Heritage as Social Action. In G. Fairclough, R. Harrison, J. H. Jameson, & J. Schofield (Eds.), *The Heritage Reader* (pp. 149–173). Routledge.

Christidou, D., & Hansen, A. (2015). *Volunteers in Museums in Denmark, Sweden and Norway: A Comparative Report*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.23105.56167>

Daryanto, A., & Song, Z. (2021). A Meta-analysis of the Relationship between Place Attachment and Pro-environmental Behaviour. *Journal of Business Research*, 123, 208–219. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.09.045>

Dobson, J. (2022). *Community Businesses and High Streets: ‘Taking Back’ and Leading Forward*. Centre for Regional Economic and Social Research, Sheffield Hallam University. <https://culturalplacemaking.com/document/community-businesses-and-high-streets-taking-back-and-leading-forward/>

Europos tarybos kultūros paveldo vertės visuomenei pagrindų konvencija. (2005, spalio 27 d.). <https://vkpk.lt/wp-content/uploads/2018/05/tekstas.pdf>.

Giaccardi, E. (Ed.) (2012). *Heritage and Social Media: Understanding Heritage in a Participatory Culture* (1st ed.). Routledge.

„Gyvenimo“ redakcija. (2024, balandžio 12). Šilavoto krašto žmonės kovoja už Trakelio miško išsaugojimą. *Gyvenimas*. Retrieved May 2025, from <https://www.gyvenimas.eu/2024/04/12/silavoto-krasto-zmones-kovoja-uz-trakelio-misko-issaugojima/>.

Göttler, M., & Ripp, M. (Eds.) (2017). *Community Involvement in Heritage Management*. Planning and Building Division, World Heritage Coordination, OWHC Regional Secretariat. https://urbanexpert.net/wp-content/uploads/sites/8/2019/02/Guidebook_Community-Involvement_urban-heritage.pdf.

Grcheva, O., & Oktay Vehbi, B. (2021). From Public Participation to Co-Creation in the Cultural Heritage Management Decision-Making Process. *Sustainability*, 13(16), Article 16. <https://doi.org/10.3390/su13169321>

Greer, S., Harrison, R., & McIntyre-Tamwoy, S. (2002). Community-based Archaeology in Australia. *World Archaeology*, 34(2), 265–287. <https://doi.org/10.1080/0043824022000007099>

Holtorf, C., & Fairclough, G. (2013). The New Heritage and Re-shapings of the Past. In A. González Ruibal (Ed.), *Reclaiming Archaeology: Beyond the Tropes of Modernity* (pp. 197–210). Routledge.

Jarutis, V. (2015). Kultūros paveldas, tautinė valstybė ir globalizacija: tarpusavio ryšiai ir įtakos. *Politologija*, 63(3), 87–116. <https://doi.org/10.15388/Polit.2011.3.8268>

Kelpšienė, I. (2021). Participatory Heritage On Social Networking Sites: The Discussion of Main Theoretical Concepts. *Information & Media*, 91, 100–119. <https://doi.org/10.15388/Im.2021.91.54>

Lewicka, M. (2005). Ways to Make People Active: The Role of Place Attachment, Cultural Capital, and Neighborhood Ties. *Journal of Environmental Psychology*, 25(4), 381–395. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2005.10.004>

Lewis, C., Siriwardena, N., Laparidou, D., Pattinson, J., Sima, C., Scott, A., Hughes, H., & Akanuwa, J. (2021). *Wellbeing in Volunteers on Heritage at Risk Projects*. Historic England. <https://historicengland.org.uk/research/results/reports/57-2021>.

Li, J., Krishnamurthy, S., Pereira Roders, A., & van Wesemael, P. (2020). Community Participation in Cultural Heritage Management: A Systematic Literature Review Comparing Chinese and International Practices. *Cities*, 96, Article 102476. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.102476>

Liu, S. B. (2010). Grassroots Heritage in the Crisis Context: A Social Media Probes Approach to Studying Heritage in a Participatory Age. In *CHI '10 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems* (pp. 2975–2978). <https://doi.org/10.1145/1753846.1753899>

Manzo, L. C., & Perkins, D. D. (2006). Finding Common Ground: The Importance of Place Attachment to Community Participation and Planning. *Journal of Planning Literature*, 20(4), 335–350. <https://doi.org/10.1177/0885412205286160>

McElroy, E., Ashton, M., Bagnall, A. M., Comerford, T., McKeown, M., Patalay, P., Pennington, A., South, J., Wilson, T., & Corcoran, R. (2021). The Individual, Place, and Wellbeing – a Network Analysis. *BMC Public Health*, 21(1), Article 1621. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-11553-7>

Mitchell, K., & Elwood, S. (2012). Engaging Students through Mapping Local History. *Journal of Geography*, 111(4), 148–157. <https://doi.org/10.1080/00221341.2011.624189>

Neal, C., & Roskams, S. (2013). Authority and Community: Reflections on Archaeological Practice at Heslington East, York. *The Historic Environment: Policy & Practice*, 4(2), 139–155. <https://doi.org/10.1179/1756750513Z.00000000032>

Pasvalios e. gidas. (n.d.). *Pumpėnų vėjo malūnas*. Retrieved May 7, 2025, from <http://www.pasvalia.lt/gidas/objektai/56-pumpenu-vejo-malunas>.

Pennington, A., Watkins, M., Bagnall, A., South, J., & Corcoran, R. (2018). *A Systematic Review of Evidence on the Impacts of Joint Decision-making on Community Wellbeing* [Technical report]. What Works Centre for Wellbeing. <https://whatworkswellbeing.org/wp-content/uploads/2020/01/full-report-joint-decision-making-wellbeing-November2018-1.pdf>.

Petrulis, V. (2016). Conflicts of the Heritage: Mapping Values of Immovable Cultural Heritage in Kaunas Downtown Area. *Meno istorija ir kritika*, 12, 20–30. <https://doi.org/10.7220/1822-4547.12.3>

Plevoets, B., & Sowińska-Heim, J. (2018). Community Initiatives as a Catalyst for Regeneration of Heritage Sites: Vernacular Transformation and Its Influence on the Formal Adaptive Reuse Practice. *Cities*, 78, 128–139. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2018.02.007>

Power, A., & Smyth, K. (2016). Heritage, Health and Place: The Legacies of Local Community-based Heritage Conservation on Social Wellbeing. *Health & Place*, 39, 160–167. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2016.04.005>

Robinson, M. P. (1996). Shampoo Archaeology: Towards a Participatory Action Research Approach in Civil Society. *The Canadian Journal of Native Studies*, 16, 125–138.

Roued-Cunliffe, H., & Copeland, A. (2017). What Is Participatory Heritage? [Introduction]. In H. Roued-Cunliffe & A. Copeland (Eds.), *Participatory Heritage* (pp. XV–XXI). Facet Publishing.

Seduikyte, L., Gražuleviciute-Vileniske, I., Mlinkauskienė, A., & Januškienė, E. (2025). Fostering Resilient Communities Through the Interaction of Heritage, Policy, and Participation: Insights from a Lithuanian Case Study. *Sustainability*, 17(9), Article 3883. <https://doi.org/10.3390/su17093883>

Smith, L. (2006). *Uses of Heritage* (1st ed.). Routledge.

Stefaniak, A., Bilewicz, M., & Lewicka, M. (2017). The Merits of Teaching Local History: Increased Place Attachment Enhances Civic Engagement and Social Trust. *Journal of Environmental Psychology*, 51, 217–225. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2017.03.014>

Ščiğlienė, V., Gadeikienė, V., & Stepanovič, A. (2024). *Savivaldybių veiklos kultūros paveldo apsaugos srityje 2023 metais*. <https://www.ltk.lt/tyrimai-ir-statistika/kulturos-tyrimai/savivaldybiu-veiklos-kulturos-paveldo-apsaugos-srityje-2023-metais-183>.

Turisto pasaulis. (2023, March 20). *Šilavoto Davatkynas ir skulptūrų takelis – lankytina vieta Prienuj rajone*. Retrieved May 2025, from <https://www.turistopasaulis.lt/silavoto-davatkynas-ir-skulpturu-takelis-lankytina-vieta-prienu-rajone/>.

Waterton, E., & Smith, L. (2010). The Recognition and Misrecognition of Community Heritage. *International Journal of Heritage Studies*, 16(1–2), 4–15. <https://doi.org/10.1080/13527250903441671>

Watson, S., & Waterton, E. (2011). Heritage and Community Engagement: Finding a New Agenda. In E. Waterton & S. Watson (Eds.), *Heritage and Community Engagement* (pp. 1–11). Routledge.

Zaleckis, K., Vitkuvienė, J., Jankauskaitė-Jurevičienė, L., Gražulevičiūtė-Vileniškė, I., & Karvelytė-Balbierienė, V. (2024). Understanding Community Perspective on the Heritage of Locality: Memory Map Methodology. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 20(1), 52–64. <https://doi.org/10.1108/JCHMSD-04-2022-0065>